

ИЗВЕШТАЈ

**ЗА ИЗВРШЕНИТЕ АРХЕОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА
НА ЛОК. „ ГРАДИШТЕ“ – МЛ. НАГОРИЧАНЕ, 2022Г.**

Куманово, септември 2022

1. Податоци за носителот на дозволата за археолошки истражувања

Носител на дозволата за археолошки истражувања на лок. Градиште – Мл. Нагоричане, е НУ Музеј Куманово - Куманово.

2. Податоци за истражувачкиот тим

Истражувачкиот тим во кампањата 2022 го сочинуваа: Дејан Ѓорѓиевски –виш кустос археолог- раководител, Мирослав Петковски – кустос - археолог– раководител на сонда, Фросина Лазаревска – кустос - археолог, Славица Цветановска – архитект – документатор, Александра Апостолова – виш кустос –нумизматичар, Столе Петковски – фотограф.

3. Приказ на применетата методологија, времето во кое работите се изведувани, обемот, правецот, организацијата и условите на археолошкото истражување:

Според барањето од страна на НУ Музеј Куманово, УЗКН издаде дозвола за систематско археолошко истражување (бр. УЗКН - УП Бр. 08-343 од 10.05.2022г) кое се одвиваше во периодот од **16.05.2022-20.06.2022**.

Методологијата применета во истражувањата во 2022 година подразбира детално истражување и документирање на сите културни слоеви во рамките на квадратните сонди, до утврдување на постоечката здравица или цврста архитектонска структура. Теренската документација се води со теренски дневник, во кои се забележуваат сите опсервации за културните слоеви, фото документацијата, и техничка документација за недвижниот и движниот материјал. Теренските основи се уредно исцртани на основи во размер 1:100,1:50, 1:20. Издвоениот движен материјал се фотографира и дообработува во теренски инвентарни книги. На движниот материјал ќе му претстои процес на конзерваторски третман поради состојбата во која е пронајден. Документацијата од истражувањето се состои од техничка документација и истата е направена и во дигитална форма.

Обработката на движниот материјал се изведуваше во НУ Музеј Куманово.

4. Првични резултати и сознанија од истражувањето

Локалитетот Градиште во с. Младо Нагоричане (y=75715, x=46709) се наоѓа во нивите помеѓу селата Макреш и Младо Нагоричане, општина Старо Нагоричане. Сместен е на истоимениот рид, северно од мостот над Пчиња, на магистралниот пат Куманово – Крива Паланка. Самиот рид се наоѓа во непосредна близина на левиот брег на Пчиња. До неговата јужна страна води земјен пат кој се дели од асфалтниот пат Војник-Бајловце. Патот бил употребуван додека во подножјето на локалитетот егзистирале штали на макрешкото селско

стопанство, како и за потребите на југословенската армија и каменоломот. Двете последни активности нанеле сериозни оштетување на локалитетот.

До неговата источна страна завршува дол кој тече од с. Стрновац, а кој селаните го користеле за наводнување на нивите крај Пчиња – на некои места се уште има вода во долот. Од север е одделен од ридот Среден рид преку друг, помал дол, додека западно од локалитетот се наоѓаат помали ритчиња и ниви од кои денес пристапот е најлесен. Меѓутоа, во периодот на користење на локалитетот, најверојатно пристапот го следел денешниот земјен пат кој го споменаваме погоре, кој се протега од јужната страна на локалитетот, а завршува на западната страна. Оттука, благо се искачувал кон западното чело на населбата и преку неколку засеци во карпата излегувал на населбинското плато, протегајќи се по неговата јужна половина. Иако релативно низок (383,1), поради благите падини кои ја следат долината на Пчиња, локалитетот комуницирал со останатите локалитети западно (Костоперска Карпа) и јужно (Каљиште – с.Стрезовце, Градиште – с. Градиште итн.) од него, додека, поради релјефот, северно и источно од локалитетот визибилноста е многу помала.

Локалитетот е познат во литературата, пред се од извршените рекогносцирања. З. Георгиев го објавува под името „Градиште-Макреш“ и ја дава прелиминарната стратиграфска слика на локалитетот (наоди од енеолитот и бронзеното време, железно време и античкиот – пајонски период), со укажувања за развиена населба од класичниот и хеленистичкиот период (З. Георгиев, Три предримски населби крај Пчиња, Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје, бр. 17-18, Скопје 1990-1991, Градиште – Макреш, 94-97, План 2, сл. 4-6.) В. Лилчиќ ги проширува овие сознанија, преку поекстензивен приказ на локалитетот, притоа објавувајќи и депо од 13 монети на Аудолеон (2 тетрадрахми, 1 дидрахма и 10 драхми), а прави и обид за лоцирање на храм на највисоката точка од локалитетот како и атрибуција на етничката припадност на населението како агријанско (<http://www.reper.net.mk/2013/03/29/eden-agrijansko-pajonski-grad-na-pcinja-kumanovsko/>).

Археолошките истражувања се одвиваа од 2014-2022 г. (носител на дозвола – НУ Музеј Куманово, раководител М. Јованов (2014-2017), Јовица Станковски 2018, Дејан Ѓорѓиевски 2019-2022), и беа насочени кон откривање на највисокиот дел од локалитетот. Првите истражувања, иако се уште не се публикувани, ископувањата резултираа со извонредни резултати – се открија градби со малтерни сидови, јонски капители и бази, системи за одвод на водата од акрополата, како и голема количина на импортирана керамика од југот. Евидентно е дека градбите настрадале во силен пожар, според некои претпоставки поврзан

со келтските напади од 280-279, иако нашите претпоставки се дека населбата страдала нешто подоцна, во македонско-дарданските судири, 3-2 в. пр.не.е.

Овогодинаешните истражувањата се започнати на 16.05.2022, по добиена Дозвола од УЗКН - УП Бр. 08-343 од 10.05.2022. г. Според планираното, поставени се 4 сонди – две на Акрополата и две на Долната тераса.

АКРОПОЛА

Сонда 30/22

Сондата е правоаголана, со површина од 12 м². Должината на пократките страни е 3 м во правецод север кон југ, додекаподолгите страни се со должина од 4 м,со правец на протегање од исток кон запад. Поставена е во рамки на квадратите Г 4 и Г 5. Целта на отворање на оваа сонда беше можноста да се утврди правецот на протегање на камениот канал (познат од претходните археолошки ископувања), како и неговиот можен завршеток, односно местото (цистерната ?) каде би се собирала дождовницата.Делумно целта е постигната, бидејќи се утврди правецот на понатамошното простирање на каналот, кој освен во оваа сонда понатаму се среќава и во сондата 32/22, но од друга страна пак неговиот крај сè уште останува енигма.

Површинскиот слој или контекст 1 (к. 1), ги опфаќа растителната покривка и првиот површинскиот откоп. Претставува слој од мека земја, со светло кафеава боја.Поради косината на самиот терен, висинските коти варираат и се движат горните од 382,05 – 381,13 м, додека пак долните коти се помеѓу 381,92 – 381,13м.

Контекст 2 (к. 2), всушност е ист, т.е. идентичен со к.1, но издвоен е како засебен само поради цврстината на земјата, која што за нијанса е потврда, а бојата е иста, односно светло кафеава. Висинските коти овде ќе ги споменеме само како попатни технички податоци, бидејќи напоменавме дека станува збор исто како и за к.1, горните коти се помеѓу 381,92 – 381,13 м и долните од 381,63 – 381,02 м). Спорадично во слојот има присуство на фрагментирана керамика, а може да ги споменеме и еденот керамички тег од типот астрагал (кота 381,16 м, во ј-з аголна сондата), како и една малоазиска бронзена фибула (игалата и недостасува, 381,39 м).

Контекстот 3 (к. 3) е следната ситуација која започнува под површинските к. 1 и к. 2 и го претставува рушевинскиот слој. Составен е од фрагментирани кровни тегули, со присуство на земја и делумно крупен камен. Во j-и дел од сондата во слој имаше и присуство на фрагменти од плитарни тули. Кон средишниот дел на условно речено источната половина од сондата имаше забележлива концентрација на паднати кровни тегули и камен (на едно место). Висинските коти во горната зона се движат од 381,63 – 381,02 м и 381,(15) 12 – 380,92(88) м во долната зона. Тегулите главно беа распоредени низ целата сонда, со тоа што слоевито се напаѓани и нивното присуство е помало во j-з дел од сондата. Кровните имбрекси главно беа распоредени по должина на северниот профил, но беа присутни и во j-и дел од сондата. Во j-и дел исто така беше забележливо и присуство на сива (пепелеста) земја, малку остатоци од јаглен, со што очигледно било присуството на оган (горење). Земјата помеѓу и под самите тегулина делови е потврда, но главно мека и со кафеаво - окер, до кафеаво жолто - окер боја. Во слојот беше регистрирано и присуство на фрагментиран керамички материјал и животински коски. Исто така се издвоија и фрагм. од јонски капител (кота 381,44 м), еден железен клин со подвиена глава со облик на буквата „Г“ (кота 381,30 ? м), два керамички тега и тоа еден пирамидален (доста оштетен во долната зона; кота 381,04 м) и еден од типот астрагал (381,22 м), како и фрагменти од биконусен керамички сад (нецелосен; кота 381,11 м). Овој контекст се движи до ниво на контекст 3А, односно до подно ниво.

Контекстот 3А (к. 3А) го претставува нивото на користење, т.е. долното подно ниво. Во рамките на оваа сонда на овој контекст само му е додадена буквата „А“ со цел да се назначи дека претходниот к. 3, т.е. рушевината временски соодветствува со подното ниво, т.е. со к. 3А. Станува збор за цврста, стабилна земјена подлога со сиво - кафеава боја, со елементи и на бела боја, која пак се јавува како резултат на присуство на варовник, кој всушност се среќава и во други сонди работени во претходните кампањи, а бил дел од слој за нивелирање на теренот. Во j-и дел од сондата, до јужниот профил, на ова ниво се појавија и остатоци од малтер, додека пак до источниот профил имаше црни траги од горење, во чија близина имаше и еден железен потковичесто подвиен предмет (кота 381,10 м). Во рамките на овој контекст може да се спомене и присуство на фрагментирана керамика, малку животински коски, како и еден клинец со подвиена глава во облик на „Г“ (кота 380,92 м), еден железен предмет кој личи на подвиен клинец (на двете страни), кој веојатно имал улога на каламфа (кота 380,10 м) и уште еден железен предмет со кружна форма (кота 380,94 м),

чии краеве се отворени, односно се разминуваат. Висинските коти на ова ниво се движат меѓу 381,12 – 380,92 (88) м.

Контекстот 3 Б (к. 3 Б), слично како и кај претходниот контекст, само муе додадена буквата „Б“, со цел да се нагласи неговата издвоеност во рамките на с-и агол на сондата, а всушност истиот е целосно соодветствува со к. 3, односно е дел од ршевинскиот слој. Разликата е во тоа што овде рушевината е концентрирана врз каналот, т.е. врз контекстот 4и паралено се издвојува од подното ниво. Станува збор за мека и влажна земја, со жолто кафеава – окер боја, во која имаше и фрагм. од тегули и истата го покрива каналот и исполнува неговиот реципиент.

Контекст 4 (к. 4) претставува камена структура, односно канал (познат од претходните кампањи), направен од обработени (делкани и делумно мазнети) камени блокови, полукружно средишно вдлабнати по должина, амеѓусебно споени без малтер. Гледано од јужна страна на каналот, во долната зона забележлива е матична карпа (која веројатно била засекувана) и врз неа има ситна песоклива земја и раздробен камен (од површинскиот карспест слој) каде се поставени и камените блокови. Во рамките на сондата каналот се наоѓа во самиот с-и агол, составен од 1 целосно видлив и 2 делумно видливи камени блока; со правец на протегање ј-и кон с-з, започнувајќи од условно речено горниот краен дел на источниот профил (неговиот северен крај) и навлегувајќи во северниот профил (неговиот западен дел од јужна страна). Горните висински точки по рабовите се движат помеѓу 380,94 - 89 м, додека во внатрешноста, односно во реципиентот меѓу 380, 83 – 380,81 м.

Последниот обележан контекст во оваа сонда е контекстот 5 (к. 5). Тој претставува вештачки направен пресек (во интерес на времето за работа), со цел да се види што следува под самото подно ниво (к.3 А). Пресекот е со должина од 3 м (во правец од југ кон север) и широчина од 1 м (во правец од исток кон запад); на еден метар оддалеченост од источниот профил и 2 метри оддалеченост од западниот профил. Површинскиот земјен слој е поцврст, поради нивото на подот (к. 3А), додека понатаму, подолу, земјата е мека, влажна, со сиво – кафеава боја, како и со елементи на зелена од присуство на глина, жолта од рзадробена карпа и бела од присуство на варовник. Овој земјен слој, служел како нивелациски слој за порамнување на теренот, што може да се констатира по присуство на варовнички камен (варовник) во слојот, кој може да се забележи и во другите делови на Акрополата. Во него е присутна исклучиво рачно работена керамика. На делови (кон север) има има траги од горење. Во долната зона слојот се движи до ниво на постабилна земјена подлога, која поради

присуството на глина веројатно е искористена за зарамнување на карпата која е присутна во делот пред каналот (од неговата јужна страна). Висинските коти се движат горните меѓу 381,12 – 01 м и долните 380,67 – 63 м. Освен фрагментирана керамика како други депозити од овој контекст се издвојуваат еден керамички тег – макар (кота 380, 71 м), еден керамички биконусен прешлен (кота 380, 77 м) и една керамичка плочка (кота 380, 66 м).

Сонда 32/22

Оваа сонда има квадратна форма, со димензии 3 x 3 м и зафаќа површина од 9 м². Позиционирана е во границите на квадратите Г 5 и Д 5, северозападно од сонда 30/22 (без физичка врска со истата). Целта на поставување на оваа сонда беше иста како и на сондата 30/22, односно дооткривање на каналот и утврдување на неговиот краен дел. Како што е споменато и кај сондата 30/22, целта е делумно постигната бидејќи е откриен продолжетокот на каналот (во оваа сонда 32/22), додека крајот сè уште не е откриен.

Контекст 1 (к. 1) ги опфаќа површинската растителна покривка и меката светло кафеава земја од површинскиот прв откоп (1), до ниво на рушевинскиот слој со тегули (заклучно со откоп 5). Во рамки на откоп 3 се забележува по некој фрагмент од керамички тегули, а по откоп 4 се истите се јавуваат во с – и агол и по должина на северниот профил; додека по откоп 5 констатирано е дека тегулитите се шират главно во с – и дел од сондата, делумно во ј – и дел, а скоро и да ги нема во ј – з и с- з дел (тегулитите се дел од рушевинскиот слој или контекст 2, но овде се споменати поради различното ниво на појавување, во различни делови од сондата, по различни откопи). Во слојот имаше сосема малку фрагментиран керамички материјал. Горните површински коти во завистност од косината на теренот се движат од 381,86 – 65 - 42 - 381,19 м (гледано на сите четири агли на сондата), додека долните меѓу 381,60 – 27 – 25 – 381,12 м (гледано на ист начин како кај претходните).

Контекст 2 (к. 2) претставува рушевински слој од кровни керамички тегули, камен и земја со окер – кафеава и жолто –окер – кафеава боја (глобално гледано физички од 6 - иот до 10 – тиот откоп), до ниво на под (нивелациски слој - к. 4) и долно ниво на каналот (к. 5). Земјата во слојот е мека на дел (на места) потврда, околу тегулитите. Во с – и дел рушевината се простира и до матичната карпа. Во рамките на слојот имаше и присуство (малку) на фрагментиран керамички материјал. Висинските коти гледано во агли на сондата се движат во горната зона од 381,60 - 381,12 м и во долната зона 381,16 (на карпа во с – и дел од сондата), 380,93 – 380, 80 м (на аглите).

Контекст 3 (к. 3) претставува камена структура позиционирана во с – и агол на сондата. Направена од камен со различна големина и малку земја помеѓу, со тоа што во

долната зона има поситен камен, а во горната покрупен камен (некој делумно обработен). Структурата е поставена врз матичнакарпа, која и се шири пред неа во с – и агол кон ј – з. Оваа структура по се изгледа има функција за порамнување на теренот, како што всушност слични структури може да се забележат и во некои сонди од претходните кампањи. Истата е паралелна со к. 2. Висинските коти се помеѓу 381,60-56 м (горна) и 381,30-20 м (долна). Димензии на истата се: височина 30-36 см, должина 126 см и широчина (најголема) 56 см.

Контекст 4 (к. 4) претставува подно или ниво на користење (нивелациски слој). Подна структура што се шири лево и десно, односно ј-з и с-и од каналот. Истата е цврста и набиена, особено во јужниот и ј-з дел од сондата, како и во с-з дел. Додека во нејзини рамки во ј-и, источниот и с-и дел се забележува присуство на раздробен (кршен) камен во структурата и тука на делови земјата е пепелеста (прашинеста), а ова е забележливо и во средишниот дел од западниот профил кон исток покрај каналот. Од ова може да се заклучи дека подното ниво е нивелациски слој од земја и кршен камен, кој во с-и дел се простира врз матична карпа. Висинските коти (гледано во аглиите на сондата) се меѓу 380,93-91-86 (80) и гледано кон средината на сондата 380,93-90-88-86 м.

Контекст 5 (к. 5) претставува камена структура, т.е. канал. Техниката и начинот на изработка се исти како што е опишано во сонда 30/22. Овде каналот проаѓа дијагонално низ сондата и се состои од 5 камени блока, од кои 3 се целосно видливи, додека 2 се делумно видливи (оние кои се во профилите). Правецот на движење на каналот е од ј-и кон с-з, со тоа што излегува од источниот профил (ј-и агол) и влегува во западниот профил во близина на с-з агол од сондата. Од претпоследниот камен блок (на с-з), каналот прави благо мало свртување кон с-з. Рушевинскиот слој к.2 оди врз самиот канал и во него, додека нивелацискиот слој (подно ниво) к. 4 лево и десно (ј-з и с-и) од него. Висинските коти се движат во ј-и дел 380,84 м во горна зона и во реципиентот 380,72 м, кон средината 380,78 м горна зона и 380,69 м во реципиентот, додека во с-з дел во горна зона 380,76 м и во реципиентот 380,68 м.

ДОЛНА ТЕРАСА

На Долната тераса се поставени две сонди, кои се надоврзуваат на С 28. Западно од неа, со димензии 5x5 е поставена сонда 29, а северно од 28 е сонда 31, со димензии 5x2 м. Сонда 29 претставува површина во која источната страна има изобилство од камен, нафрлан без некој

ред. Иако на прв поглед наликува на типичен слој на рушење, скоро целосно отсутуваат тегулите и имбрексите, како и подните конструкции, прагови или било какви остатоци кои сугерираат на живеалиште. Има огромно количество на фрагментираната керамика – големи и помали садови, за кои има сочувано постаменти – рамни, донесени камени плочи, врз кои биле поставени. Подоцна, овие садови, веројатно намерно, биле затрупани со камен. Тие не се сместувани во отпадни јами и сл., туку се чини дека се депонирани врз самата карпа, и оставани како дарови. Во купот камења, пронајдовме и фрагменти од столб и дорски капител, кој во горниот дел има квадратен жлеб за прицврстување. Откако најдовме и фрагменти од камено корито, претпоставивме дека најверојатно станува збор за т.н. лутерион – камен постамент во вид на столб на кој била поставувана помала када со вода. Неговата функција е претежно ритуална, иако често се наоѓа и како елемент во куќите.

Досегашните показатели повторно одат во прилог на тезата дека овој карпест простор е користен за изведување на ритуали на полагање на дарови (садови), кои биле покриени со камења. Тоа не значи дека имало храм, затоа што постојат примери на практикување на вакви ритуали на страна од големите храмови, насекаде во хеленистичкиот свет.

Сонда 31 е поставена на северниот профил на сонда 28/21, 2м кон север, со димензии 5x2 м. Поставена е со цел да се дооткријат структурите кои беа забележани минатата година – зад североисточниот ѕид на сондата 28 беше забележана голема концентрација на плитар и бела земја, како и некои други елементи.

Веќе на висина од 369,65м се јавија структури од ренд камен кои градат агол во северозападниот дел од сондата. Овие структури може да се врзат со најдоцната употреба на локалитетот, и немаат јасна функција. Се работи за сувозид, прилично нестабилен, од којшто најголемиот дел, вклучително и неговата внатрешност, сè неоткриени. Слојот од бела, малтерна земја се јави во југосточниот дел од сондата, 369, 43, а таков слој имаше и во сонда 28 од 2021 г. Врз овој слој има распаднат лепеж, што зборува за просторија која веројатно продолжува кон исток.

Со прокопување на овој слој, најдовме на уште постар слој, од црвенкаста земја, кој лежи на цврста подлога. Во овој слој, поставен е ѕид (369,06) од поголеми камења, правилно редени, во западниот дел од сондата. Иако е малку сочуван. Се чини дека оградувал кружна површина, со поголем дијаметар. Во овој слој, источно од ѕидот, во средишниот дел од сондата, пронајдовме дел од огниште (368,96), оградено (фланкирано) со камен, и подлога од печена глина, поставена на супструкција од фрагментирана керамика. Токму таа керамика ни дава за право овој слој да го датираме во железното време, веројатно во 7-6 в. пр.н.е, затоа

што има карактеристични примероци од железнодопска декорирана керамика во супструкцијата. Кон исток, постои уште една целина од камен, која имаше приближно кружна форма. Во средишниот дел, конструкцијата има јама (368, 14), а на јужниот профил, повисоко наредени камења (369,22) во вид на помала масичка. Не е јасно дали претставува лежиште за некој поголем столб, или нешто друго.

4. Преземени мерки за заштита на наоѓалиштето и наодите

Сондите се истражени до ниво на под или карпа. Констатираните видни партии и делови од архитектура се покриени со земја и мрежа. Движниот материјал е донесен во Н.У. Музеј Куманово, каде што во тек е негов конзерваторски третман.

5. Податоци за земени и предадени примероци за понатамошни лабораториски анализи нема

6. Место за депонирање на движните археолошки наоди, со копија од документацијата за извршеното примопредавање

Сиот движен археолошки материјал ќе се чува во просториите на НУ Музеј Куманово, во Куманово, односно во институцијата која е носител на проектот.

7. Образложение за евентуалните отстапувања од предвидените позиции од основниот план или од условите определени во дозволата за археолошки истражувања

Нема отстапки од основниот план за работа.

8. Избор на теренска документација (копија од техничка документација и фотографии, односно фотоснимки, вклучувајќи и копија од обрасците), со која се илустрира целиот процес на реализација на истражувањето

Избор од техничката и фотодокументација е приложен понатаму во извештајот.

9. Финансиски извештај

Доставен до Министерство за култура.

10. Заклучни согледувања и предлози

Истражувањата од 2022 г. на лок. Градиште – Мл. Нагоричане даваат нови сознанија за употребата на самиот локалитет. Ископувањата на Акрополата ни дадоа значајни сознанија

за правецот на протегањето на каналот. Иако нашите претпоставки беа дека тој бит требало да се движи кон јужната падина, сепак, очигледна е неговата поставеност кон запад, каде што теренот е во пад. Тоа значи дека крајот на каналот е во близина на поставените сонди од оваа година (затоа што кон запад е видлива матичната карпа) и веројатно претставувал систем на собирање на вода за потребите на акрополниот дел. Имено, веќе е јасно дека овој дел си имал свое обидие, кое неколку пати било зајакнувано, и систем од простории групирани околу централен двор, со што наликува на мала палата

Резултатите од ископувањата на Долната тераса се исто така интересни. Имено, откриената камена конструкција зборува за изведување на ритуали на полагање на садови врз земјата, кои биле затрупувани со камен. Откриениот лутерион, како и јамите од претходната година, кажуваат за ритуално миење на рацете и изведување на обредни дејствија, кои во голема мера се слични со оние во праисториските светилишта (Пелинце и КОкино). Очигледно, се работи за стар култ кој опстојувал долго време, а кој им бил важен на жителите од регионот на р. Пчиња. Особено интересно ќе биде да се истражи неговата континуираност, односно дали и во железнодопскиот слој кој го откривме, на истото место се изведувани истите дејствија, или пак култот го има само во античкиот и хеленистичкиот период.